

BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ DESTANI VE AXEL OLRİK'İN EPİK YASALARI

Nuriye BASTEM*

Geliş Tarihi: 30.10.2016
Kabul Tarihi: 26.12.2016

Öz

Türk destanları, Türklerin yaratılışını, türeyişini, kahramanlık maceralarını, millet olma-teşkilatlanma süreçlerini anlatan edebiyatımızın / kültürümüzün temelini oluşturan önemli ürünlerdir. Bunlar içerisinde ise Dede Korkut'un ayrı bir yeri vardır. Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz toplumunun bir dönemine ait olayları içermesine karşın tüm zamanları içine alan bir yapıdadır. Hem bu özelliği hem de insan gerçeğini net bir şekilde ortaya koyması bakımından günümüzü de yansıtmakta, zamanlar üstü bir eser olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerinden Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı, Axel Olrik'in epik yasaları ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Axel Olrik'in on beş epik yasası içinden anlatıda sadece üçler kuralına uyulmadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı, Axel Olrik epik yasaları

HOW BASAT KILLED GOGGLE EYE (TEPEGÖZ) AND AXEL OLRİK'S EPIC LAWS

Abstract

Turkish epics are the core of our literature/culture that narrates the creation, reproduction, and bravery adventures of the Turks as well as the process of their organisation into a nation. The Book of Dede Korkut has a separate place among them. The Book of Dede Korkut, despite including the events of a particular period of the Oğuz tribe, covers all the times. Because of this reason as well as clearly revealing the truth of humanity, it reflects the modern age and is considered to be a timeless work. In this study, of the Book of Dede Korkut, how basat killed goggle-eye was examined under the light of the Axel Olrik's epic laws. It was revealed that, of the fifteen epic laws of Axel Olrik, it only did not comply with the trinity rule.

Key Words: The Epic in How Basat Killed Goggle Eye (Tepegöz), Axel Olrik's Epic Laws

Giriş

Destanlar, milletlerin hayatında derin izler bırakan, büyük yankılar uyandıran tarihî olayların, maceraların anlatıldığı uzun manzum eserlerdir. Ergin (2001, s. 5) destanı, tarihî hadiselerin millet hayatında bıraktığı intibaların şiirleşmiş, sanat eseri haline gelmiş şekli olarak

* Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
nuriye-demirci@hotmail.com

ifade eder. Burada “millet” ve “tarihî olay” ifadelerine dikkat edilmelidir. Çünkü destanlar, millet hafızasının kültürel kodlarını bu tarihî olayların içerisinde harmanlayarak ileriki kuşaklara aktarma görevini de üstlenmektedir.

Milletlerin şuurunda yer eden olay ve tasavvurlar zamanla belli mitoslara dönüşerek destan devri edebiyatları meydana getirmiştir. Bu yüzden millî edebiyatlar, ait oldukları milletlerin kültürel değerlerini yaşatan mitlerle yüklüdür (Wellek vd. 2005, s. 165). Türk destanları da Türklerin yaratılışını, türeyişini, kahramanlık maceralarını, millet olma-teşkilatlanma süreçlerini anlatan edebiyatımızın/ kültürümüzün temelini oluşturan önemli ürünlerdir. Bunlar içerisinde ise Dede Korkut’un ayrı bir yeri vardır. Köprülü’nün, “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar” (Ergin, 2001, s. 5) ifadesiyle de bu önem açıkça gösterilmiştir.

Dede Korkut, Oğuzların yol göstericisi, akıl hocası, ozanların piri, keramet sahibi bir bilgedir. Türk kültüründe sözlü edebiyat açısından ozanın önemli bir yeri vardır. Çünkü ozanlar, topluma birtakım hikâyeler anlatan kişilerdir ve Dede Korkut Kitabı’nın yazıya geçirildiği dönemde ozanların toplumun fakir fakat itibarlı bir zümresini meydana getirdiği, düğünlerin onların kopuzu eşliğinde yapıldığı görülmektedir (Oğuz, 1998, s. 37-38).

Bir bakıma ozan, sözlü kültür taşıyıcısıdır. Dede Korkut da böyle önemli bir misyonu yüklenmekle birlikte hem beyler hem de halk tarafından itibar gören önemli bir zattır. Hikâyelerin onun tarafından yazıya geçirildiği düşünülmektedir. Dede Korkut hakkında ilk çalışma yapan Kilisli Rıfat’tır. Dede Korkut Hikâyeleri, 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında meçhul bir kişi tarafından yazıya geçirilmiştir. Biri Dresden diğeri Vatikan’da olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Dresden nüshasında bir mukaddime ve on iki hikâye, Vatikan nüshasında ise altı hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyeler, Oğuzların günlük hayatlarını, yaşam tarzlarını, düşüncelerini, savaşçılıklarını, kahramanlıklarını, kültürel yapılarını içerir. “Dede Korkut, Türklüğün milli hayatını aksettirmekte, Türk kültürünün zenginliklerini, renkli Türk folklorunun sayısız değerlerini, Türk milletinin yüksek insani vasıflarını, duygularını, faziletlerini ve meziyetlerini dile getirmektedir.” (Ergin, 2001, s. 5).

Dede Korkut Hikâyeleri, yüzyıllar önceki Türk toplumunun ortak vicdan, ortak akıl ve ortak dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu, manevî değeri yüksek bir eserdir. Dede Korkut Hikâyeleri’nin bu yüksek değeri, onun mahiyetinde taşıdığı millî unsurlar ve millî motifler sayesinde. Türk’ün varoluşundan itibaren taşıdığı erdemleri günümüze ulaştıran, tarihî, edebî ve kültürel değeri her yönden güçlü olan ve bir millî destan özelliği taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri, adeta Türk’ün “töre kitabı” mahiyetindedir (Yalçın ve Şengül, 2004, s. 210).

Eserdeki bütün anlatılar tek bir kahraman etrafında toplanmadığı ve yarı manzum yarı nesir özelliği taşıdığı için eser, destan özelliğinin dışına çıkmaktadır. Ancak anlatıların esas

karakteri destanî olmakla birlikte anlatılar, büyük bir Oğuz destanından ayrılmış izlenimi vermektedir. Ergin'e (2001, s. 8) göre bunlardan hiçbiri bir destan uzunluğunda olmadığı gibi hepsi bir tek destan durumunda da değildir. Bu bakımdan Dede Korkut halk hikâyesi olmağa yöneldiği sırada tespit edilen büyük bir destan parçası manzarası arz etmektedir. Bu bakımdan Dede Korkut anlatıları şekil bakımından destan ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar.

İncelemede, Dede Korkut Kitabı içerisindeki on iki epik hikâyeden sekizincisi olan Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı ele alınmıştır.

2. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı

Bu epik hikâyenin özeti şu şekildedir:

Üzerine düşman gelen Oğuz kaçmak zorunda kalır. O esnada Aruz Koca'nın oğlu düşer, kaybolur. Bir aslan onu bulur, büyütür. Bir zaman sonra yurtlarına geri dönerler. Oğuz Han'ın at çobanı, insana benzeyen, at basıp kan sömüren bir aslandan bahseder. Aruz Koca, bunun yıllar önce kaybettikleri oğlu olabileceğini düşünür. Çocuğu bulup getirirler. Ancak ne kadar getirirlerse de çocuk durmaz, geri aslan yatağına döner. Sonunda Dede Korkut'un onu insan olduğuna ikna etmesiyle sorun çözülür. Dede Korkut, çocuğa Basat adını verir. Yine bir göç esnasında Konur Koca Sarı Çoban, pınar başında peri kızlarından birini yakalar ve temasta bulunur. Bu olay, Oğuzların felakete sürüklenmesinin başlangıcını oluşturur. Bir yıl sonra peri kızı emanetini bırakıp gider. Sarı çoban, peri kızının bıraktığı, tekmeledikçe büyüyen yığınaktan korkup kaçır. Gezintiye çıkan Bayındır Han ve Oğuz beyleri yığmağı görürler, onlar da tekmeler ve tekmeledikçe büyüyen yığmağa Aruz Koca mahmuzuyla dokunur. İçinden tepesinde tek gözü olan bir oğlan çocuğu çıkar. Aruz Koca, Bayındır Han'dan izin isteyerek çocuğu alır, Basat'la birlikte büyütmeyi düşünür. Ancak çocuk, kendisini emziren kadınların canını alarak helak eder. Büyüdüğünde birlikte oynadığı çocukların kulaklarını, burunlarını yer. Aruz Koca döver, azarlar. Ancak çocuk onu dinlemez, sonunda Aruz Koca onu evden kovar. Dağa kaçan Tepegöz, harami olur, adam yer, birçok yiğidi perişan eder. Annesi olan peri kızının taktığı yüzükle Tepegöz'e ok-kılıç işlemez. Oğuz halkı bu felaketten kaçarak kurtulmak ister, ancak Tepegöz önlerini keser, onları yolundan çevirir, kaçmalarına engel olur. Perişan halde kalan Oğuz, Dede Korkut'un aracılığıyla günde iki adam ve beş yüz koyuna Tepegöz'le anlaşır. İki oğlundan ikincisine de sıra gelen Kapak Kan'ın eşi, gazadan dönen Basat'ın yolunu keser, oğlu yerine bir esir vermesi için yardım dilenir. Oğuz'un başına gelen felaketi Kapak Kan'ın eşinden öğrenen Basat, Tepegöz'le karşılaşmaya karar verir. Tepegöz'ün bulunduğu Salahana Kayası'na gelir. Basat'ı fark eden Tepegöz, sonra yemek üzere Basat'ı çizmesine koyar. Hançeriyle çizmeyi yaparak çıkan Basat'ın bu, Tepegöz'den ilk kurtuluşudur. Tepegöz'ün yemeğini pişiren Yünlü Koca ve Yapağılı Koca'dan sadece gözünün etten olduğunu öğrenir. Ateşte kızdırdığı şişi Tepegöz'ün gözüne batırır, o feryat figan içindeyken mağaraya kaçır. Mağaranın kapısını tutan Tepegöz'den koç taklidi yaparak kurtulur. Bu, Basat'ın

ikinci kurtuluşudur. Üçüncüsü ise parmağındaki yüzüğü verme bahanesiyle Tepegöz'ün Basat'ı yakalamak istemesiyle olur ancak Basat yine kurtulur. Bu sefer, hazinesini verme bahanesiyle Basat'ı kümbete sokar. Altın akçelerle bir an kendini kaybeden Basat, Tepegöz'ün kümbeti yok etme hamlesi üzerine kelime-i tevhid getirir. Söyler söylemez yedi yerden kapı açılır ve birinden dışarı çıkan Basat'ın dördüncü kurtuluşu da gerçekleşmiş olur. Tepegöz, her durumdan bir şekilde kurtulan Basat'a çok sinirlenir. Başını sadece mağaradaki kınısız kılıcın keseceğini söyleyerek ona son bir oyun daha oynamak ister ancak kendi sonunu hazırladığını bilemez. Basat, aklıyla Tepegöz'ün bu oyununu da çözer, beşincisinde de Tepegöz'den kurtulan Basat, Tepegöz'ü kendi kılıcıyla öldürür. Böylelikle Oğuzları bu felaketten kurtarır. Hikâye, Dede Korkut'un duasıyla biter.

Görülüyor ki destanda geçen birbirine zıt iki karakterin (Basat ve Tepegöz) kaderi “göç” motifiyle şekillenmektedir. Basat'ın topluma göre daha yiğit bir delikanlı olarak büyümesi ile Tepegöz'ün yozlaşmış bir toplumun ürünü olarak halkın başına bela olması göçle birlikte cereyan eden olaylar silsilesini oluşturur. Bununla ilgili olarak Gönen (2011, s. 101), Tepegöz anlatmasının göç motifi üzerine kurulu olduğunu, Basat'ın düşmandan göç ederek kaçarken kaybedildiğini, yine Tepegöz'ün doğumunun da yaylaya göçe bağlı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Göç etmek ve göç etmek zorunda kalmak, o toplumun siyasal yapısındaki zayıflığa ve yaşadığı zorluğa delalettir.

Böyle bir siyasal ortamda topluluğun ihtiyaç duyduğu güçlü, kuvvetli, çelik iradeli ve disiplinli, kısaca “alp tipi” insan yetiştirilmesinin mümkün olmadığı bir toplum resmi çizilerek bir yandan ihtiyacın önemine öte yandan böylesi bir toplumun fertlerinin bu tür özellikleri artık taşımadığı fikrini oluşturarak toplumsal yapının bu yönüyle çürümeye başladığına vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak ise ki bizce daha önemli olanı, böylesi bir insanın, insandan *olmadığı* özelliğinin yanında, ancak doğal bir mekânda, yani, tabiatın içinde ve o doğal bütünlüğün özelliklerini yitirmemiş parçaları olan insanlar -burada arslan- tarafından yetiştirilebileceği fikridir (Tamay, 2009, s. 166).

Tabiatın içinde aslan sütüyle beslenerek büyüyen çocuğun, bedenen diğer insanlara göre daha güçlü olduğu düşünülür.

Bilek gücüne aklını da katıp önce, topluma kendini kanıtlayarak bir kahramanlık benliği kazanan çocuk, daha sonra, toplum menfaatlerini düşünerek, benliğini (beni), topluma (bize) feda eder. Tepegöz Hikâyesi'nde benlik arayan Basat, Tepegöz'ü, demiri ateşte ısıtıp Tepegöz'ün gözüne batırmak ve koyun postuna bürünmek gibi akıl ürünü olan eylemlerle yenip, önce benlik kazanır sonra da toplumu beladan kurtararak biz misyonunu yakalar (Yalçın vd. 2004, s. 219).

Kolları mitten geleceğe uzanan bu eserin, ideal zamanda sonsuzluğa ulaşmış olması, edebi oluşunun yanında simgesel oluşuna ve taşıdığı bazı imlere de bağlıdır (Feyzioğlu, 2004, s. 51).

Tepegöz, ezilen insanın topluma olan düşmanlığını yansıtan bir tiptir. Bu tip, daha doğmadan garip bir nesne içindeyken Oğuz beylerince tekmelenir, taşlanır ve ezildikçe de büyür. Tepegöz, ezilerek ve şiddete maruz kalarak doğduğu için, her zaman şiddeti bilinçaltında beslemiştir. Tepegöz'ün şiddet sebebini, Korkmaz (2000), "Tepegöz pay alamadığı varlık dünyasından bu sefer öç almaya kalkışmaktadır." (s. 263) şeklinde açıklar. Tepegöz'ün varlık dünyasından alamadığı pay, aslında sevgidir. Bu yüzden aileden ve çevreden sevgi payını alamayan çocukların topluma karşı olan eğilimi, her zaman nefret duygusu içermektedir ve bunun en güzel örneğini de Tepegöz teşkil etmektedir (Yalçın vd. 2004, s. 214).

Fezyioğlu'na göre (2004),

Tepegöz'ün doğması, Konur Koca Sarı Çoban'ın cezalandırılması anlamına gelmektedir. O, sıradan bir çoban değildir. Oğuz'un önünde yürüyen bir çobandır. Onun bir yasağı çiğnemesi, ortaya hem bilincin hem bedenini değiştirdiği bir ibret nesne çıkarmıştır. Tepegöz'ün arkasına aynı zamanda ahlaki bir sapma, sosyal bir düşman da saklanmıştır (s. 57).

Ahlaki kurallar, toplum düzenini sağlayan önemli kurallar bütünüdür. Bu kuralların çiğnemesi, hem çiğneyeni hem de diğer toplum fertlerini olumsuz yönde etkiler. Bu, toplumun yozlaşmaya yönelmesi, bozulması anlamına gelir. Sarı Çoban'ın ahlaki kurallara yönelik bir anlık ihlali sadece kendisini değil tüm toplumu içine alan bir felaketle son bulmuştur.

Bars'a göre (2014),

...anlatıda üç tane saldırgan kişi bulunmaktadır. Birincisi Aruz Koca'nın çobanı Konur Koca Sarı Çoban'dır. Sarı Çoban pınar başında gördüğü peri kızlarından birini hile ile yakalar, onunla zorla birlikte olur. Bu durum anlatıdaki tüm kötülüklerin başlamasına sebep olur. İkinci kötü kişi peri kızıdır. Çobanın kendisine zorla sahip olmasına karşın peri kızı, intikamını Tepegöz'ü tüm Oğuzların başına salmakla alır. Bir kişinin yapmış olduğu kötülüğe karşı tüm Oğuzların cezalandırılmak istenmesi peri kızını saldırgan karakterlerden biri haline getirir. Anlatının baş saldırgan kişisi ise şüphesiz Tepegöz'dür. Tepegöz tüm Oğuzları canından bezdirir, Oğuz halkının büyük bölümünü helak eder (s. 267).

Can (2011, s. 281), Tepegöz'ün Odyssea Destanındaki Kyklops Polyphemos'la benzerlikler gösterdiğini, her iki destanın kurgu ve tiplmelerinde büyük benzerlikler olduğunu belirtmektedir. Peri kızı motifinin Türk mitolojisine yabancı olduğunu, Yunan mitolojisinden esinlenildiğini ve işgal edilen peri kızının manevi varlık alanını temsil ettiğini ifade eder.

Ziya Gökalp de bu eserden yola çıkarak 1917'de Arslan Basat adlı bir şiir kaleme almıştır. Şiirin bir bölümünde Ergenekon adı geçmektedir. Bilindiği üzere Ergenekon Destanı, Türklerin yeniden türeyişlerini anlatır. Destana göre düşman elinde helak olan Türklerden geriye iki kişi kalır. Bunlar, adına Ergenekon dedikleri, sarp kayaların ortasında kimsenin ulaşamayacağı bir düzlükte dört yüz yıl yaşar ve git gide çoğalırlar. Sonunda buraya sıkışıp kalan Türkler, demir dağı

eriterek dışarı çıkmayı başarırlar (Çobanoğlu, 2003, s. 130-133). Tepegöz'ün elinde bir bakıma esir gibi tutulan Oğuz halkı da, Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesiyle özgürlüğüne kavuşur, sıkışık kaldıkları "Ergenekon'dan" kurtulurlar. Aşağıdaki mısralarda, Türklerin yeniden hayata dönmeleri, özgürlüklerine kavuşmaları Ergenekon ile sembolize edilmiştir:

Gidiyorum eğer, vurursam şunu,

Bitirsem bu son Ergenekon 'u (Tansel, 1989, s. 218).

3. Axel Olrik'in Epik Yasaları Açısından Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı

Bu çalışmada Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı, Danimarkalı halk bilimci Axel Olrik'in epik yasaları ışığında incelenmiştir. "Bu yasalar, kısmen edebi üretimde evrensel geçerliliği olan konunun birliği, yoğunlaşma, yapı ve mantık gibi genel kurallardır." (Çobanoğlu, 2005, s. 115). Axel Olrik (1994a, s. 2) mitleri, türküleri, kahramanlık destanlarını ve yerel efsaneleri *sage* adını verdiği bir kategori içerisine alarak bu anlatı biçimlerinin meydana getirilmesindeki ortak kuralları halk anlatılarının epik kuralları olarak ifade etmektedir. Bu kurallar;

1.Giriş ve Bitiriş Kuralı, 2.Yineleme Kuralı, 3.Üçler Kuralı, 4.Bir Sahnede İki Kuralı, 5.Zıtlık Kuralı, 6.İkizler Kuralı, 7.İlk ve Son Durumun Önemi Kuralı, 8.Tek Çizgi Kuralı, 9.Kalıplaştırma Kuralı, 10.Tablo Sahnelerinin Kullanılması Kuralı, 11.Sage'nin Mantığı Kuralı, 12.Tek Entrika Kuralı, 13.Epik Birlik Kuralı, 14.İdeal Epik Birlik Kuralı, 15.Dikkati Başkahraman Üzerine Toplama Kuralı" olarak sıralanır (Olrik, 1994a, s. 2-5; Olrik, 1994b, s. 4-6).

3.1. Giriş ve Bitiriş Kuralı: Olrik (1994a, s. 2), anlatının durgunluktan coşkunuğa doğru giderek başladığını, çoğu zaman başlıca kişilerden birinin başına gelen bir felaketi içeren sonuç olayından sonra da coşkunuğtan durgunuğa giderek bittiğini söyler. Anlatı birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez.

Üstüne düşman gelen Oğuzların ürküp kaçmaları, kaçarken Aruz Koca'nın oğlunun düşmesi ve bir aslanın onu bulup beslemesiyle destana giriş yapılır. Aslan tarafından büyütülen bu çocuk, destanın başkarakteri olan Basat'tır. Bir zaman sonra yurtlarına geri dönen Oğuzların çobanı, yürüyüşü adam gibi olan bir aslandan bahseder. Aruz, bu oğlancığın bir zaman önce kaybettikleri kendi oğlu olabileceğini söyler, alır ve eve getirirler. Böylelikle anlatının durgunuğtan coşkunuğa doğru bir seyre geçtiği görülür.

Çobanın hatası sonucu ortaya çıkan Tepegöz, Oğuz'un başına felaket getirir. Kimse onunla baş edemez. Gazadan dönen Basat, Tepegöz'ü önce gözünden bıçaklar, sonra da kendi kılıcı ile onu öldürerek Oğuz'u büyük bir felaketten kurtarır. Oğuz ellerine Basat'ın Tepegöz'ü tepelediğinin müjdesi verildikten sonra Dedem Korkut neşeli havalalar çalarak Basat'a dualar eder. Diğer hikâyelerde olduğu gibi bu anlatıda da Dede Korkut'un kendilerini büyük bir felaketten

kurtaran yiğide dualar etmesiyle destan yine durgunluğa döner. Giriş ve bitiriş bakımından anlatının Axel Olrik epik kurallarına uyduğu görülür.

“Kara dağa seslendiğinde cevap versin

Kanlı kanlı sulardan geçit versin

dedi. Erlikle kardeşinin kanını aldın, kudretli Oğuz beylerini yükten kurtardın, kadir Allah yüzünü ak etsin Basat dedi. Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın. Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa'ya bağışlasın hanım hey!..” (Ergin, 2001, s. 163).

3.2. Yineleme Kuralı: Olrik (1994a, s. 3), halk anlatılarının ayrıntıya inme tekniğinden yoksun olduğunu, bu yüzden yineleme olmadan anlatının tam olarak kendi biçimini kazanamayacağını öne sürer. Anlatıda ne zaman çarpıcı bir sahne ortaya çıksa durum olayın akışını kesmeyecek şekilde uygunsa, sahne yinelenir. Bu sadece gerilimi sağlamak için değil, aynı zamanda anlatının boşluklarını doldurmak için de geçerlidir.

Hem Aruz'un düşmandan kaçarken düşürdükleri çocuğun (Basat'ın) hem de Tepegöz'ün farklı zamanlarda çoban tarafından bulunması, ikisine de Aruz Koca'nın sahip çıkması, Basat'ın aslan yatağına geri dönmesi, tutup tekrar getirmeleri giriş kısmında yinelenen olaylardır.

Çobanın peri kızına tamah edip temasta bulunması sonucu peri kızının *“Çoban yıl tamam olunca, bende emanetin var, gel al dedi. Amma Oğuz'un başına felaket getirdin dedi.” (Ergin, 2001, s. 153)* cümleleri de yinelemeye örnektir. Çünkü yıl tamam olunca aynı yerde yine peri kızıyla karşılaşan çoban, peri kızından yine bu cümleyi duyacaktır. Bu da anlatıda gerilimi arttırıcı bir etki yapmaktadır. Oğuz'un tekrardan yaylaya göçmesi, çobanın aynı pınarın başına gelip yine peri kızıyla karşılaşması, koyunların gene ürkmesi anlatıda yinelemeye ne kadar çok yer verildiğinin göstergesidir.

“Zamanla Oğuz yine yaylaya göçtü. Çoban gene bu pınara geldi. Gene koyun ürktü. Çoban ileri vardı. Gördü ki bir kütle yatıyor, parıl parıl parlıyor. Peri kızı geldi, der: Çoban emaneti gel al, amma Oğuz'un başına felaket getirdin dedi. Çoban bu kütleyle görünce dehşete düştü. Geri döndü, sapan taşına tuttu. Vurdukça büyüdü. Çoban kütleyle bıraktı kaçtı.” (Ergin, 2001, s.153).

Vurdukça büyüyen bu kütleyle daha sonra Bayındır Han beylerle gezinti sırasında rastlar, onlar da teptikçe büyür, birkaç kez bu durum tekrarlanır. Tepegöz'ün bebekken gelen dadıları helak etmesi, metinde bahsedilen birçok kişiyi perişan etmesi, şehit etmesi yineleme örnekleridir.

Kapak Kan'ın eşinin gazadan dönen Basat'la konuşması, ondan medet uman sözleri, Basat'ın ve Kazan Bey'in nazım şeklinde geçen konuşmaları tekrarlar içermektedir.

Tepegöz'le Basat'ın karşılaşması esnasında geçen *“Tepegöz der: Oğlan kurtuldun mu? Basat der: Tanrım kurtardı.” (Ergin, 2001, s.159-160)* diyalogu metinde dört farklı olayla yinelenmektedir.

3.3. Üçler Kuralı: Sözlü edebiyat ürünlerinde üç sayısı önemli bir yer tutar. Ancak ele alınan bu metinde bu kurala pek uyulmadığı görülür. Tek dikkate değer üçleme, Tepegöz'ün bebekken kendisini beslemeye gelen kadınları üçüncü emişinde canlarını almasıdır.

“Aruz Tepegöz'ü aldı evine getirdi. Buyurdu, bir dadı geldi. Memesini ağzına verdi. Bir emdi, olanca sütünü aldı, iki emdi kanını aldı, üç emdi canını aldı.” (Ergin, 2001, s. 153).

3.4. Bir Sahnede İki Kuralı: Bütün anlatı boyunca sadece iki kişinin aynı sahnede ortaya çıkmasıdır (Olrik, 1994a, s. 4). Anlatıda yer alan Çoban ile peri kızı, Bayındır Han ile Aruz Koca, Dede Korkut ile Tepegöz, Basat ile yaşlı kadın, Basat ile Kazan Bey ve son olarak da -metnin en önemli karşılaşması- Tepegöz ile Basat gibi örnekler bir sahnede iki kuralına uyulduğunu göstermektedir. Karşılıklı konuşmalarda üçüncü şahıslara yer verilmediği görülür.

3.5. Zıtlık Kuralı: Halk anlatısında her zaman kutuplaşma vardır. (...) Zıtlık kuralı, halk anlatısının başkahramanlarından, özellikleri ve eylemleri başkahramana zıt olma gereksinimiyle belirlenen diğer bireylere kadar etkili olur (Olrik, 1994a, s. 5).

Eserin başkahramanı Basat'tır. Basat'ın özelliklerinden yola çıkılırsa çoban ve Tepegöz onunla bir zıtlık oluşturmaktadır. Basat'ın yiğit, güçlü ve korkusuz biri olmasına karşılık çobanın korkak ve ahlak dışı davranışlarıyla halkını felakete sürükleyen biri olması dikkat çekmektedir. Çoban Tepegöz tarafından ilk helak edilenlerden biriyken Basat, topluma musallat olan felakete son vererek halkını kurtuluşa erdirir.

İkinci ve en önemli karşılaşma ise Basat ile Tepegöz arasında gerçekleşir. Tepegöz, Basat'ın kendini/aqlını ispat etmesi için zorlu bir rakiptir; ama Basat, aklıyla bunun üstesinden gelir. Tepegöz, engel çıkaran, Basat ise sıkıntıyı önleyen konumundadır. Tepegöz, yozlaşmış bir toplumun başındaki felaketi, cezayı sembolize ederken Basat, o toplumu feraha yönelten, kurtuluşunu sağlayan aklı/gücü temsil etmektedir.

3.6. İki Kuralı: “İki kişi aynı rolde ortaya çıktığında bunların ikisinin de küçük, zayıf olarak betimlendiğini gözleyebiliriz. (...) “İki kuralı” kelimesi burada geniş anlamda ele alınmalıdır. Bu, hem gerçek ikizler hem de aynı rolde olan iki kişi anlamına da gelebilir.” (Olrik, 1994a, s. 5).

Biri sazda diğeri pınarda bulunan Basat ve Tepegöz ilk etapta iki kardeş gibi Aruz Koca'nın evinde büyürler. Ancak Basat büyür, gazaya gider. Tepegöz ise yaramazlıkları karşısında Aruz Koca tarafından sürekli azarlanır, aşağılanır, dövülür. Sonunda da dağa kaçır ve harami olur. Başta ikizler kuralıyla uyumlu gibi görünse de biri doğru yolu diğeri ise engel olmayı seçtiği için aralarındaki durum, zıtlık kuralıyla bağdaşmaktadır.

Olrik'in tanımına dikkat edildiğinde Tepegöz'ün dağa çıkıp yol kesip adam aldıktan sonra şehit ettiği, perişan ettiği kişiler, aynı rolde olan kişilerdir: Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Düzen oğlu Alp Rüstem, Uşun Koca ve oğlu...

Yünlü Koca ile Yapağılı Koca ise Tepegöz'ün dağda yemeğini pişiren kişiler olarak aynı rolü paylaştıkları görülüyor.

3.7. İlk ve Son Durumun Önemi Kuralı: Bir sürü kişi veya nesne peş peşe ortaya çıkınca en önemli kişi öne gelir. Buna rağmen sonuncu gelen kişi anlatının duygudaşlık doğurduğu kişidir (Olrik, 1994b, s. 4).

Destan, düşmandan kaçan Oğuz'un kendilerinden bir çocuğu kaybetmeleriyle başlar. Yurtlarına tekrar dönen Oğuz, aslanlar tarafından büyütülen bu çocuğa sahip çıkar, Basat adını verir. Destanın sonunda Oğuz'un başına felaket getiren Tepegöz'ü akli ve ilmiyle yenen Basat, Dede Korkut'un duasına mazhar olur. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki epik hikâyenin tamamı da Dede Korkut'un duasıyla son bulur. Aslanların büyüttüğü çocuğun Oğuz'u bir felaketten kurtarması, Dede Korkut gibi birinin duasını alması anlatıda ilk ve son durumun önemi kuralına uyulduğunu gösterir.

3.8. Tek Çizgi Kuralı: Halk anlatıları her zaman tek çizgilidir. Eksik kalan kısımları tamamlamak için geriye dönüş yapılmaz. Eğer daha önceki olaylar hakkında bilgi vermek gerekiyorsa, bu bir diyalog veya konuşma içinde verilir (Olrik, 1994b, s. 4).

Aruz Koca'nın düşmandan kaçarken düşürdüğü oğlunu bir aslan bulur, büyütür. Ana yurtlarına tekrar dönen Oğuzlar, yürüyüşü adama benzeyen bu çocuğun kaybolan çocuk olduğunu düşünür ve alır evlerine getirirler. Aruz'un çobanı pınar başına gelen peri kızlarından birine tamah eder, temasta bulunur. Peri kızı, metinde iki kez tekrarladığı "Oğuz'un başına felaket getirdin, emanetini gel al." cümlesiyle okuyucuyu gerilime odaklar. Pınarın başındaki kütleyi görünce dehşete düşen çoban kaçır, ancak daha sonra Bayındır Han tarafından bulunan bu kütleden çıkan tek gözlü çocuğa Aruz Koca sahip çıkar ve Basat ile besleyeceğini söyler. Aruz Koca'yı çok zor durumlarda bırakan Tepegöz, en sonunda dağa kaçır, harami olur, adam yemeye başlar. Peri kızının taktığı yüzük sayesinde ona hiç kılıç işlemez. Dede Korkut'un aracılığıyla haraç verilmeye başlanır. Gazadan dönen Basat, Tepegöz'ü öldürerek Oğuz'u bu felaketten kurtarır. Konuşmalar çoğunlukta olmakla beraber anlatının tek çizgi halinde ilerlediği görülmektedir.

3.9. Kalıplaştırma Kuralı: Olrik (1994b, s. 4), aynı çeşitten iki insan veya durumun değişik değil, elverdiği ölçüde birbirine benzer olduğunu belirtir.

Eserde aslanlar tarafından büyütülmüş bir çocuk, bu çocuğa Dedem Korkut'un ad vermesi, masallardaki deve benzer bir yaratığın (Tepegöz) ortaya çıkması, Basat'ın sazda Tepegöz'ün pınarda bulunup büyütülmesi, başkahramanın halkı engel teşkil eden bir varlık ya da durumdan kurtarması, engel ve çatışma unsurlarının yer alması kalıplaştırma kuralına örnektir. Ayrıca her hikâye sonunda Dede Korkut'un belli kalıplar içerisinde dua etmesi de kalıplaşmış bir durumdur.

3.10. Tablo Sahnelerinin Kullanılması Kuralı: Sage her zaman Büyük Tablo Sahneleri ile doruğuna erişir (Olrık, 1994b, s. 4-5). Bu anlatı ise Basat'ın Tepegöz'ü öldürme sahnesiyle doruğa ulaşır. Basat, halkın başına dert olan canavarımsı bir varlıkla savaşıyor, burada merak unsuru ön plana çıkar, Tepegöz'ü öldürme sahnesiyle doruğa ulaşan eserde, Oğuz'a müjdenin verilmesiyle anlatı coşkunluktan durgunluğa geçer.

3.11. Sage'nin Mantığı Kuralı: Olrik, bu kuralı şu şekilde açıklar:

Ortaya konulan temaların konunun ana hatlarını etkilemesi gereklidir ve üstelik bu etki temaların anlatı içindeki ağırlığı ile doğru orantılı olmalıdır. Anlatının bu mantığı her zaman doğal dünyanın mantığı ile ölçülemez. Animizme ve hatta mucize ve büyüye olan eğilim, onun temel kuralıdır. Her şeyden önce onun kabul edilmesi büyük ölçüde entrikanın iç tutarlılığına dayanır. Akla sığabilirlik, pek seyrek olarak dış gerçeklikle ölçülür (Olrık, 1994b, s. 5).

Aruz'un aslanlar tarafından büyütülen oğlu bulunur, Dede Korkut tarafından Basat ismi verilir. Yine Aruz'un çobanının yaptığı bir hatanın sonucu olarak ortaya çıkan tepesinde tek göze sahip çocuk da Aruz'un evinde büyür. Basat, yiğit bir delikanlı olurken Tepegöz dağa çıkar ve adam yemeye başlar. Oğuz'un başındaki bu felaketi Basat Tepegöz'ü öldürerek ortadan kaldırır. Kendi içinde bir iç tutarlılık ve mantık içeren bu metinde, Tepegöz gibi bir varlığı ya da günde kaç adam yemesi, peri kızının taktığı yüzük sayesinde hiçbir kılıcın tenine işlememesi ve animist olayların yaşanması gibi durum ve olayları doğal dünyanın mantığı içinde değil destansı anlatımın bir gereği olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

3.12. Tek Entrika Kuralı: Olrik (1994b, s. 5), masallarda, türkülerde ve yerel efsanelerde tekliğin güçlü olduğunu; mitlerde ve kahramanlık destanlarında ise daha az güçlü, fakat daha etkili olduğunu söyler. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan'da Basat'ın halkını bir felaketten kurtarması ve bunu iman gücüne dayandırması görülür. Bu felaket, yine halkın içinden birinin, çobanın bir hatası sonucu halkın başına gelmiştir. Basat, türlü entrikalarla kendisini alt etmeye çalışan Tepegöz karşısında yılmaz, mantıkla hareket eder ve başarıya ulaşır. Burada tek kahraman üzerinden anlatılan tek bir olayla (Basat'ın halkını bir felaketten kurtarması) karşılaşırız, bu da destanın etkililiğini göstermektedir.

3.13. Epik Birlik Kuralı: Bu kural, bütün anlatı öğelerinin, en baştan beri ortaya çıkma ihtimali görülen ve artık gözden uzak tutulamayan olaylar yaratması şeklinde gerçekleşmektedir (Olrık, 1994b, s. 5). Aslanlar tarafından büyütülen bir çocuk, çobanın peri kızıyla temasta bulunması ve bunun sonucunda peri kızının gazabını üzerine çekmesi, halkını bir felakete sürüklemesi, pınarda bulunan peri kızının bıraktığı garip kütleden tepesinde tek bir göze sahip bir çocuğun (Tepegöz) çıkması ve halkın başına dert olması; en baştan beri ortaya çıkma ihtimali olan bir olaya okuyucuyu götürür: Aslanlar tarafından büyütülen çocuğun, halkının başına gelen

felaketi önlemesi, Tepegöz'ü akli ve yiğitliğiyle alt etmesi. Tüm bunlar destanımsı özelliklere sahip, o dönemi yansıtan birer kültürel kod durumundadır.

3.14. İdeal Epik Birlik Kuralı: Birçok anlatı öğeleri, kişiler arasındaki ilişkileri en iyi şekilde aydınlatmak için bir araya gelirler (Olrik, 1994b, s. 5). Bu epik hikâyede geçen kişilerarası diyaloglar çoğunlukla manzum şekilde verilmiştir. Tepegöz'ün yaramazlıkları karşısında sürekli dışlanması, azarlanması onu önü alınamayacak durumlara, olaylara sürüklemiştir. Böylelikle bir kahramanın halkı bu canavardan kurtarması gerekmektedir. Aslanlar tarafından büyütülmüş bir çocukta bu aranan özellikler vardır ve bu çocuk halkını bir felaketten kurtaracaktır.

3.15. Dikkati Baş Kahraman Üzerine Toplama Kuralı: Olrik (1994b, s. 5), bunun halk anlatı geleneğinin en önemli kuralı olduğuna dikkat çeker. Girişten itibaren başkahramanın hayat öyküsünün anlatıldığı görülmektedir. Oğuz düşmandan kaçarken Aruz Koca oğlunu düşürür, bir zaman sonra yurtlarına dönen halk, adam yürüyüşüne benzer bir aslandan söz ederler. Böylelikle girişle birlikte dikkatler başkahraman üzerinde toplanmıştır. Devamında ise gazadan dönen başkahraman halkını bir felaketten kurtarır, Dede Korkut'un duasına mazhar olur. Anlatıda baştan sona dikkatler hep başkahraman üzerindedir.

Sonuç

Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerinden Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı, Axel Olrik'in epik yasaları ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Axel Olrik'in on beş epik yasası içinden anlatıda sadece belirgin bir şekilde üçler kuralına uyulmadığı görülmüştür. Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz toplumunun bir dönemine ait olayları içermesine karşın tüm zamanları içine alan bir yapıda olması ve insan gerçeğini net bir şekilde ortaya koyması bakımından günümüzü de yansıtmakta, zamanlar üstü bir eser olarak kabul edilmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri ile sadece geçmişin okunması, anlamlandırılması gerçekleşmez; hikâyelerde yer alan öğretiler, değerler, mesajlar, Türk kültürüne ait mitolojik uzantılar sayesinde günümüze de ışık tutmaktadır.

Kaynaklar

- Bars, M. E. (2014). Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde "Basat Depegözi Öldürdüğü Boy" Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 9(3), 257-269.
- Can, A. (2011). Homeros Destanları ile Dede Korkut Hikâyeleri Arasındaki Kurgu, Yapı, Tip ve Tema Benzerlikleri. *Turkish Studies*, 6(2), 263-286.
- Çiftçi, F. (2013). Axel Olrik'in Epik Yasaları Işığında Oğuz Kağan Destanı'na Bir Bakış. *Turkish Studies*, 8 (4), 515-524.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergin, M. (2001). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Feyzioglu, N. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâyeye Simge ve İmgeler Bakımından Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 51-60.
- Gönen, S. (2011). Göç Yolunda Kaybolan Basat ile Göç Yolunda Dünyaya Gelen Tepegöz'ün Günümüzde Anlatılan Bir Varyantı Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 30, 99-113.
- Korkmaz, R. (2000). Fenomenolojik Açından Tepegöz Yorumu. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 259-270.
- Kurtlu, Y. ve Koçak, B. (2015). 'Halk Anlatılarının Epik Kuralları Işığında Bir Destan İncelemesi'. *Current Research in Social Sciences*, 1(1),. Retrieved from <http://www.egejfas.org/curesosc/issue/4354/59559>
- Oğuz, Ö. (1998). Dede Korkut Kitabı'nda Sosyal Çevre İçinde Ozan. *Milli Folklor*, S 37, 36-38.
- Olrik, A. (1994). Halk Anlatılarının Epik Kuralları. *Milli Folklor*, 3(23), 2-5.
- Olrik, A. (1994). Halk Anlatılarının Epik Kuralları-2. *Milli Folklor*, 3(24), 4-6.
- Tamay, S. (2009). Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Anlatması'nda Asalet, Güç ve Bilgeliliğin Zaferi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 9(1), 161-171.
- Tansel, F. A. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı: Şiirler ve Halk Masalları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 14(2), 209-223.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2005). *Edebiyat Teorisi*. Çev.: Ö. Faruk Huyugüzel. İzmir: Akademi Kitabevi.